

О.В. Куцевол

БІОГРАФІЧНИЙ КОНЦЕПТ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ШОВКОПЛЯСА

Українська література ХХ століття – визначне явище для української та світової культури. Творчість таких видатних письменників як П.Тичина, О.Довженко, О.Гончар, М.Рильський, Д.Павличко та інших стала вагомою сторінкою не лише української, але й світової літератури. Однак, багато талановитих письменників та їх творів залишилися невизнаними і не до кінця пошанованими. Серед них Василь Бондар, Ігор Муратов, Василь Мисик, Юрій Герасименко, Радій Полонський.

До них належить і Юрій Шовкопляс, визначний український прозаїк, активний громадський діяч, публіцист.

Життєвий і творчий шлях письменника частково розглядався такими літературознавцями та критиками як Ю. Савченко, Л. Юровська, Л. Смілянський, Л. Підгайний, Є. Адельгейм, В. Радченко, М. Рудницький, В. Фащенко, В. Олександров, А. Чернишов, Г. Гельфандбейн, Г. Сивокінь, В. Брюгген, З. Голубева та інші.

Цією розвідкою спробуємо дослідити вплив біографічного концепту на творчість Юрія Шовкопляса, видатного прозаїка, яскравої особистості.

Критики та літературознавці називали його „художником міста” (В. Брюгген), „майстром психологічної прози” (В. Олександров), „художником-психологом” (Г. Гельфандбейн), „художником-аналітиком” (В. Олександров). Юрій Шовкопляс – один із зачинателів української радянської прози. Він належить до тих митців слова, які розвиваються поступово, серйозно та неухильно, ширше охоплюючи час, історично й масштабно осмислюючи та узагальнюючи його в реалістичних образах своїх творів.

Юрій Шовкопляс народився 6 лютого 1903 року у Харкові. Закінчив церковнопарафіяльну школу в селі Деркачі, вчився в гімназії [6, 493]. І так уже склалось, що все життя Юрія Шовкопляса, його творча й громадська діяльність якнайтісніше були пов’язані з Харковом. У Харківському інституті народної освіти він вчився з 1922 по 1927 рік. Весь цей період, аж до 1930 року, Юрій Шовкопляс працював учителем в одній з місцевих шкіл. Тому і не дивно, що, за словами В. Радченка, письменника найбільше цікавить і бентежить у своїй творчості „проблема виховання нової людини. На всіх етапах своєї творчості він прагнув художньо розв’язати її в різних формах і аспектах” [7, 215-216]. Саме у Харкові Юрій Шовкопляс написав і опублікував основні свої художні твори.

Однак, прозаїк не поспішав з їх публікацією. 1926 рік сповістив читачів про появу нового письменника, коли оповідання Юрія Шовкопляса про громадянську війну „Чорна балка” було опубліковано в журналі „Червоний шлях”. На той час ця тема була актуальною, тому молодий прозаїк, що, звичайно, переймався подіями 1917-1921 рр., не міг залишити поза увагою тему громадянської війни. Проте, у літературу письменник прийшов зі своїми образами, темами, проблематикою.

Молодший побратим Петра Панча і Андрія Головка, Олександра Копиленка і Юрія Смолича та інших зачинателів української радянської художньої прози, Юрій Шовкопляс з юних літ перебував у робітничому та інтелігентському середовищі рідного міста. Звідси й плідна сфера його пильних спостережень, що поклала відбиток на всю творчість письменника – від ранніх, ще не завжди художньо зрілих, оповідань, до широких полотен – романів.

Пережите й відчуте він перетопив на життєву й художню правду – власну й читачеву. Це – втішний наслідок не тільки літературного вміння, а й правильності авторового світовідчування. Природність згадуваної якості зумовлена ще й тим, що для Юрія Шовкопляса, за словами А. Чернишова, „літературна творчість – не розвага мистецтвом слова, а відповідальна галузь людинознавства, наснажена прагненням поліпшувати й удосконалювати людину” [10, 128-129].

Проте, справжній початок творчості прозаїка, на думку Г. Гельфандбейна, „слід би віднести до 1929 року, коли одразу окремими виданнями виходять чотири його твори – оповідання „Геній”, що знаходить широкого й активного читача і невдовзі по своїй журнальній публікації видається і в масовій серії, а також повість „Весна над морем”, повість „Проект електрифікації”, нарешті, цикл з трьох оповідань детективного спрямування під назвою „Пробудження вночі”. А ще через рік з’явилися три збірки оповідань: „Студенти”, „Проникливість лікаря Піддубного”, „Професор”. Не схожі за тематикою, не однакові й за рівнем художнього виконання, твори ці засвідчили появу в молодій прозі Радянської України письменника з власною манерою письма, зі своєрідним підходом до зображення важливих життєвих явищ” [2, 4].

Весь час прозаїк активно займається не лише літературною, а й громадською діяльністю. Цікаво, що після возз’єднання західноукраїнських земель Юрій Шовкопляс працював у Львові кореспондентом літературних газет і директором львівської філії Літфонду [8, 482].

Для художнього зображення сучасної дійсності він завжди брав найважливіші, найактуальніші проблеми часу, причому писав переважно про ті життєві явища, які за характером і умовами його життя, були для нього найближчими. Найбільше він пише про студентську і учнівську молодь, про комсомольські та піонерські організації, їх участь у громадському житті. Той факт, що Юрій Шовкопляс весь час жив у великому індустріальному місті, сприяв, природно, виробленню в нього своєрідного письменницького амплуа: він пише переважно про робітничий клас та інтелігенцію, про людей, що живуть у місті, працюють на виробництві та установах [8, 483].

Молодий прозаїк випробовує свої сили і в інших літературних жанрах, звертається до вельми різних тем та актуальної проблематики.

У 1930 році він видає фантастичний роман „Завтра”, написаний за всіма відповідними канонами цього жанру. В. Брюгген зазначив, що „характерна для тих часів плакатна прямолінійність позначилася й на творі Юрія Шовкопляса,

однак фантазія автора винаходить чимало соковитих деталей і виграшних сюжетних ходів” [1, 125].

Якщо у творчості багатьох українських письменників того часу переважала сільська тематика, то у Юрія Шовкопляса, як представника міської інтелігенції, домінує міська тематика. Найзначніші твори його живляться проблемами й мотивами індустріального розвитку, автор показує життя робітників, міської інтелігенції, науковців, студентів.

У повісті „Починається юність”(1938), на основі якої у 1940 році створено фільм „Сімнадцятилітні”, письменник прагне розкрити романтичне світосприймання молоді, пробудження перших почуттів, становлення світогляду й характерів. Видає Юрій Шовкопляс і оповідання для наймолодших – „Лист”(1934) і „Пригоди песика Джемки”(1934).

Змальовуючи якесь явище, Юрій Шовкопляс уже в молоді роки прагнув дослідити його не лише як художник-психолог, а й як історик і соціолог. Цікава деталь: слідом за повістю „Проект електрифікації”(1929) письменник створив дві книги нарисів – „Електричний СРСР”(1942) і „Народження електричного струму”(1936). Отже, те явище, що лягло спершу в основу концепції белетристичного твору, він вважав за потрібне розглянути також у політично-публіцистичному плані.

Як нове, свіже слово в українській літературі передвоєнних років прозвучав роман „Інженери”(1 частина – 1934, 2 частина – 1937). Новими тут були і герої книги, і ті складні, справді історичні проблеми, в розв’язанні яких вони вбачали пафос свого життя. Письменникові вдалося головне: показати процес зростання, фахового й духовного змушнення молодих кадрів радянської технічної інтелігенції.

Перше видання роману „Інженери” пізніше було перероблене, причому, як зазначила З. Голубєва, автор „особливу увагу звернув на зображення людини, поглиблення характеру, її складного і багатогранного внутрішнього світу. В історії української літератури довоєнного періоду роман „Інженери” являє собою яскраву сторінку” [3, 4].

З 1941 року Юрій Шовкопляс працював в окружних, фронтових і армійських газетах – „Ворошиловець”, „Красное знамя”, „Сталинский воин”, „Вперед к победе”, „Вперед”, „Сталинское знамя”. Брав участь у визволенні Криму, в боях на території Польщі, Німеччини, Чехословаччини. Нагороджений орденами Леніна, Червоної Зірки, медалями „За оборону Кавказу”, „За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945рр.” та ін.

Враження воєнних років позначилась на багатьох прозових і публіцистичних творах письменника. Чимало матеріалів вийшло під псевдонімами: В. Рудзевич, Г. Юрін, Дергачов, Єгор Штик [4, 365].

Оповідання воєнних років „Хатка на галявині” (1944) вражає нездоланною силою українського народного характеру, кращі риси якого з великою художньою достовірністю і правдивістю відтворив прозаїк в образі

безіменного діда-месника з маленької хатки на галявині, що загубилася десь в Карпатських лісах. Динамічний стиль, лаконізм розповіді, напружений сюжет, гострий конфлікт, яскрава мова – все в оповіданні „Хатка на галявині” яскраво відтворює незабутні грозові дні війни. Воєнні оповідання Юрія Шовкопляса (особливо „Скажені вовки” (1941)), пройняті почуттям високого патріотизму, славлять радянського воїна, що мужньо захищає свою Вітчизну [3, 4].

Після війни Юрій Шовкопляс працював редактором „Театральної декади”, уповноваженим Головреперткому по Харківській області, завідувачим відділом літератури і мистецтва у Харківському обкомі КПУ, завідував кафедрою журналістики Харківського університету (1949-1951), був головою правління Харківського відділення СПУ (1953-1956), головним редактором журналу „Прапор” (1956-1960) [6, 493]. Деякі критики навіть зазначили, що своєрідність стилю творів письменника зумовлена його журналістською та редакторською діяльністю.

На думку Г. Гельфандбейна, цікавим є той факт, що „всі, хто спілкувався з Юрієм Шовкоплясом, добре пам’ятають: був він людиною небагатослівною, не схильною до зовнішніх виявів емоцій. Але якщо вже пообіцяв зробити, то обов’язково зробить” [2, 4].

Найпоследовніше виявилася ця риса його характеру в процесі виховання молодих літературних кадрів. Хто візьметься підрахувати зараз, скільком відомим нині письменникам допоміг Юрій Шовкопляс на початку їхньої творчої путі? Така допомога нерідко була досить багатогранною: від практичного розв’язання такого нелегкого питання, як видання першої книжки, до влаштування суто побутових справ. Але цілком зрозуміло, найбільш виразно і повно особистість письменника розкрилася в художніх творах – романах, повістях, оповіданнях [2, 4].

Тривалий час Юрій Шовкопляс не видавав нових творів. 1962 року вийшли окремою книгою перші частини трилогії „Людина живе двічі”, а згодом її було опубліковано повністю. Цей найбільший і найзначніший твір письменника здобув схвальну оцінку читачів і критики, неодноразово видавався російською мовою, був екранізований, у перекладі німецької мовою вийшов у НДР і навіть був висунутий на здобуття Шевченківської премії. В. Олександров наголошував на тому, що „роман „Людина живе двічі” став якісно новим кроком у творчому розвитку Юрія Шовкопляса” [5, 126].

Життя письменника склалося так, що 1943 року йому, учаснику Великої Вітчизняної війни, довелося довгий час провести у фронтовому госпіталі, а в післявоєнний період – у Харківському інституті загальної й невідкладної хірургії. Можливо, саме тоді народжувалися в його голові образи і ситуації майбутнього роману, бо саме про нелегку та відповідальну працю медиків, про відродження людини написаний цей визначний твір.

Трилогія „Людина живе двічі” читається з непослабним інтересом, бо в ній художньо переконливо відтворена правда життя. Не поверхова, дріб’язкова правда щоденності, а велика правда епохи, правда глибинного аналізу

найскладніших життєвих процесів, майстерного вияву і зображення найсокровенніших людських почуттів та переживань [3, 4].

Герої роману „Людина живе двічі”, як і в переважній більшості творів письменника, інтелігентні люди, і письменник розкриває їх думки, дає можливість читачеві самому слідкувати за складним психологічним процесом духовного розвитку інтелігенції тих років.

Трилогія цікава оригінальним підходом до сучасної теми, гостротою морально-етичної проблематики, роздумами прозаїка над долею героїв, трактуванням їхнього життєвого обов’язку й особистої відповідальності перед суспільством [1, 126].

Основні риси твору, що визначили роль і місце трилогії у сучасній українській прозі, виділив В. Олександров, серед них: „масштабний погляд на дійсність, гострота життєвих конфліктів, поглиблений психологізм” [5, 126].

У 1973 році був виданий двотомник вибраних творів письменника, а у 1974 році кіностудією імені О. Довженка на замовлення Центрального телебачення у Харкові був знятий фільм за романом „Людина живе двічі”.

12 жовтня 1978 року після важкої і тривалої хвороби помер Юрій Шовкопляс.

За словами В. Собка, „уся творчість письменника присвячена інтелігенції, це ніби своєрідна історія її розвитку, її устремлінь і шукань. Герої його книжок думають наполегливо і чесно про свої шляхи в житті. Це дуже добре, коли письменник має в своїй творчості одну, ясно окреслену і глибоко розроблену лінію, а не сахається тематично з боку в бік. Саме таку свою лінію має Юрій Юрійович Шовкопляс, а це значить, що він має своє письменницьке, тільки йому притаманне обличчя, це значить, що він справжній письменник” [9, 3].

Творчість Юрія Шовкопляса – багатогранна та різноманітна. Звертаючи особливу увагу на світогляд та психологію міської інтелігенції, студентської молоді, науковців та робітників міста, на розкриття особливостей духовного світу та почуттів своїх героїв, охоплюючи важливі й актуальні проблеми для суспільства 30-60-х рр., які були надзвичайно близькі для самого автора, Юрій Шовкопляс зробив значний внесок до скарбниці української літератури ХХ століття.

Література

1. Брюгген В. Шлях прозаїка. До 75-річчя Юрія Шовкопляса / Володимир Брюгген // Прапор. – 1978. – №2. – С. 125-127.
2. Гельфандбейн Г. Ішов назустріч новому. / Григорій Гельфандбейн // Літературна Україна. – 1983. – №13 (31 березня) – С. 4.
3. Голубева З. Таланту квітнути / Зінаїда Голубева // Соціалістична Харківщина. – 1963. – №26 (6 лютого). – С. 4.
4. 22 червня – 9 травня. Письменники України у Великій Вітчизняній: Бібліографічний довідник. – К., 1980. – 383с.

5. Олександров В. Майстер психологічної прози. До 80-річчя з дня народження Юрія Шовкопляса / Володимир Олександров // Прапор. – 1983. – №2. – С. 125-126.
6. Письменники Радянської України: Бібліографічний довідник / Упоряд. О.Килимник, О.Петровський. – К., 1970. – С. 493.
7. Радченко В. Художні обрії письменника (До 60-річчя з дня народження Юрія Шовкопляса) / Володимир Радченко // Вітчизна. – 1963. – №2. – С. 215-216.
8. Радченко В. Юрій Шовкопляс і його роман „Інженери” / Володимир Радченко // Шовкопляс Ю.Ю. Інженери. – К., 1956 – С. 481-493.
9. Собко В. З дистанції десятиріч / Вадим Собко // Літературна Україна. – 1963. — №11 (5 лютого). – С. 3.
10. Чернишов А. Харківські силуети. Юрій Шовкопляс. / Андрій Чернишов // Прапор. – 1981. – №8. – С. 128-129.

Анотація

Куцевол О.В.

Біографічний концепт у творчості Юрія Шовкопляса

У статті розглядається біографічний концепт прозового доробку Юрія Шовкопляса. Для цього досліджується вплив біографії письменника на його літературну творчість, а також на проблематику, тематику творів, особливості образів героїв. Подаються висловлювання деяких критиків, які характеризують Юрія Шовкопляса не лише як визначного прозаїка, а як яскраву особистість. Також розглядаються умови формування письменника крізь призму історичних подій того часу.

Ключові слова: біографія, місто, інтелігенція, творчість, психологія.

Анотація

Куцевол О.В.

Биографический концепт в творчестве Юрия Шовкопляса

В статье рассматривается биографический концепт прозы Юрия Шовкопляса. Для этого исследуется влияние биографии писателя на его литературное творчество, а также на проблематику, тематику произведений, особенности образов героев. Предоставляются высказывания некоторых критиков, которые характеризуют Юрия Шовкопляса не только как известного прозаика, а и как яркую личность. Так же рассматриваются условия формирования писателя сквозь призму исторических событий того времени.

Ключевые слова: биография, город, интеллигенция, творчество, психология.

Summary

Kutsevol O.V.

Biographical concept of Yuriy Shovkoplyas' literary works

This article dedicates to consideration of prose of Yuriy Shovkoplyas' biographic concept. For this target the influence of writer's biography on his literary works and also on problems, themes, specific of heroes' images are analyzed. Thoughts of some critics are given, which characterize Yuriy Shovkoplyas not only as a famous prose-writer, but as a bright personality. The conditions of writer's forming are also discussed through prism of events of that time.

Key words: biography, town, intelligentsia, creation, psychology.

Стаття прорецензована і рекомендована до друку доктором філологічних наук, професором Масловим І.С.